

CONJUNȚIILE ADVERSATIVE DIN LIMBA ROMÂNĂ: TIPOLOGIE ȘI NIVELURI DE INCIDENȚĂ

RODICA ZAFIU

Facultatea de Litere
Universitatea din București

1. În primele gramatici românești, din secolele al XVIII-lea și XIX-lea și din prima jumătate a secolului al XX-lea¹, conjunțiile adversative erau doar enumerate, fără a li se descrie utilizarea sintactică. Studiul monografic consacrat raportului adversativ și concesiv publicat de Gh.N. Dragomirescu în 1939 lansează multe idei interesante, rămase din păcate nevalorificate de cercetările ulterioare. Interesul pentru conectori crește în a doua jumătate a secolului al XX-lea; Al. Niculescu (într-un articol din 1958, reluat în Niculescu 1965) impune un model în trei trepte, în care principalele conjunții adversative din română sunt ierarhizate în funcție de o gradualitate a opoziției: mai slabă în cazul lui *iar* (apropiat de o valoare copulativă), mai puternică pentru *dar* și *însă*, maximă pentru *ci*. Ideea este preluată în capitolele despre conjuncție și coordonare din Gramatica Academiei (Ocheșeanu 1966: 392-395, Mitran 1966: 250), în Ciompec 1974: 307, Jordan & Robu 1978: 526, Dumitrescu 1979, Avram 1997: 413, Dimitriu 1999: 783; 790-791 (care vorbește de relativa omogenitate a claselor) etc.

Modelul ternar a fost contrazis în parte de unele contribuții ulterioare, care au grupat în mod diferit conectorii adversativi, separând în primul rând tipul *dar/însă* de tipul *ci*: Manoliu-Manea 1993: 148-157 (articol din 1981) a negat „ipoteza intensității”; Trandafir 1986 a unificat, sub eticheta *opozitiv*, conjunțiile disjunctive („reciproc exclusive”) și pe cele adversative, în interiorul cărora a separat clasa celor „neexclusive, adiționale” (tipul *dar, însă*) de cea a conjunțiilor „unilateral exclusive” (tipul *ci*). Irimia 1987 a descris coordonarea prin *ci* ca *opozitivă*; în consecință, a stabilit (sistematic în Irimia 1997: 500-506) o clasă a *adversativelor* (cuprinzând conectorii *dar, iar, însă, numai că*) distinctă de una a *opozitivelor* (*ci, și* urmat de negație: *și nu...*); împărțirea a fost preluată de Constantinescu-Dobridor 2001. Și Merlan 2001: 218-231 a separat coordonarea *nonexclusivă* (*dar, însă*) de cea *exclusivă* (*ci*), arătând că diferențele nu sunt numai semantice, de grad de intensitate a opoziției, ci mai ales sintactico-pragmatice: de distribuție și funcționare discursivă. Alte contribuții au nuanțat ideea de „grad maxim” (Stan 1989 arătând că unitatea semantică a conjunției *ci* este aparentă, conectorul neexprimând întotdeauna o opoziție intensă, extremă etc.) sau au rediscutat încadrarea conjunției *iar* între elementele adversative (nejustificată, după Bîtea 1988, care o consideră conector copulativ). Adversativele românești au mai fost descrise în cadrul unor studii despre coordonare de Dumitrescu 1979 și de Teiuș 1980, iar Ștefănescu 1998 le-a tratat din perspectivă pragmatică. De asemenea, au făcut obiectul unor studii contrastive, în raport cu situația din italiană (Costăchescu 1995) și franceză (Spiță 2003).

Destul de lacunară este mai ales abordarea istorică a conectorilor adversativi: aceștia nu au interesat prea mult, fiind de obicei doar enumerați în secțiunile de sintaxă

ale lucrărilor de sinteză, fără a li se urmări rolul textual și modificările în uz; valoarea adversativă a fost adesea atribuită prin raportare la utilizarea actuală a conectorului sau prin posibilitatea de substituție în context cu un adversativ modern. Multe situații au rămas astfel neînregistrate, preluându-se fără verificare opinia curentă; simptomatic este cazul lui *dar*, despre care, în lucrări foarte serioase – și în contrast cu datele cele mai la îndemână – se afirmă că nu are valoare adversativă în primele texte românești, în secolul al XVI-lea.² E semnificativ și faptul că principalele conjuncții adversative ridică mari probleme de etimologie: *dar* și *iar* apar în dicționare ca având origine necunoscută (DEX) sau menționându-se imposibilitatea de a alege între o multitudine de ipoteze diferite (DER); pentru *însă* și *ci* etimoanele propuse cândva par acceptate de toată lumea, deși explicația evoluției semantico-gramaticale nu este tocmai convingătoare³.

2. Modelul gradualității operează, în inventarul de conectori adversativi de bază ai limbii române, distincții esențiale, separând trei tipuri. Rezultatul e valid, dar formularea criteriului poate fi considerată insuficientă: nu de intensitatea opoziției este vorba, ci de condițiile semantice și pragmatice diferite de apariție și mai ales de funcțiile îndeplinite în fiecare caz de conectorii respectivi la nivel enunțiativ. Că distincția apare la acest nivel profund o dovedește și faptul că, în majoritatea cazurilor, conectorii din cele trei clase nu se pot substitui reciproc într-un context dat.

Cele trei tipuri de raporturi adversative sunt (cum am propus și în articolul *adversativă* din Sala 2001): 1) *contrazicerea așteptărilor* create de primul membru al opoziției: *Plouă, dar e destul de cald*; 2) *corectarea (corecția, rectificarea) și substituirea* unei ipoteze negate explicit: *Nu plouă, ci e soare*; c) *contrastul tematic*: *Afară plouă, iar în casă e bine*.

Aceste categorii corespund celor trei principale stabilite de Dragomirescu 1939 și 1941, pe baza unei analize logico-semantice și a comportamentului discursiv-argumentativ: *adversative relative, false adversative, adversative absolute*. Contrastul terminologic e paradoxal: raportul pe care Dragomirescu îl numește *fals adversativ* e cel care va fi considerat în lucrările românești de gramatică ulterioare ca fiind gradul maxim de opoziție (corecția *nu... ci*), iar adversativele sale numite absolute (pentru că se bazează pe un contrast evident) vor fi etichetate ca opoziție minimă. Probabil că nepotrivirile terminologice au contribuit la ignorarea unei contribuții altminteri foarte consistente.

Vom încerca în cele ce urmează să integrăm descrierea principalilor conectori adversativi ai limbii române (*dar, însă, ci, iar*) într-o perspectivă mai largă, contrastivă și tipologică. Ne vom folosi în acest scop de rezultatele unor cercetări din ultimele decenii asupra conectorilor adversativi din diferite limbi: descrierea tipurilor de adversative din studiile de referință (Lakoff 1971, Lang 1984) și din cea mai completă monografie asupra categoriei *contrastului* (Rudolph 1996), interpretările pragmatico-argumentative ale școlii franceze (Anscombe & Ducrot 1977; Ducrot 1980 etc.) și cele din paradigma teoriei relevanței (Blakemore 2000); teoria nivelelor de incidență diferite la care se realizează conectarea (Sweetser 1990, Lang 2000), stabilirea corespondențelor dintre conectorii adversativi sintactici și cei pragmatici (Schwenter 2002). În final, vom încerca să argumentăm necesitatea de a reinterpretă etimologia și evoluția conectorilor adversativi ai limbii române.

3. Inventarul principalelor adversative românești are cel puțin două trăsături relevante din perspectiva tipologică: a) marcarea prin conectori diferiți a *contrastului* vs. *corecției*; b) existența unei conjuncții specializate pentru *contrastul tematic*.

În primul rând, româna dispune de conjuncții specializate pentru cele două tipuri principale de adversative, de contrazicere a așteptărilor (*dar*, *însă*) și de corecție (corectare sau rectificare) polemică prin substituție (*ci*). Situația este comparabilă cu cea din spaniolă (*pero / sino*) și germană (*aber / sondern*), în vreme ce în alte în limbi se folosește pentru cele două funcții același conector: în engleză *but*, în franceză *mais*, portugheză *mas*, italiană *ma* (cf. Anscombe & Ducrot 1977, Rudolph 1996, Schwenter 2002, Spiță 2003 etc.). Diferența dintre cele două tipuri de raporturi sintactico-semantice și pragmatice – pentru care s-au impus în bibliografia internațională simbolurile PA (pentru contrast: de la *pero* și *aber*) și SN (pentru corecție: de la *sino* și *sondern*)⁴ – este destul de mare: le unesc doar ideea de contrast și faptul de a avea valoare argumentativă. Nu se pot nici substitui reciproc, în contextele specifice: *Dansează bine, dar cântă prost / *Dansează bine, ci cântă prost; Nu dansează bine, ci prost / *Nu dansează bine, dar prost*; mai mult, enunțurile adversative de un tip anume nu sunt nici măcar reformulabile sau parafrazabile cu ajutorul termenilor aparținând celeilalte clase.

Tipul reprezentat în română de *dar* și *însă* reprezintă categoria principală de adversative în multe limbi, având valoarea procedurală de introducere a unui segment care neagă așteptările (schemele anticipative) create de segmentul anterior (Lakoff 1971, Vasiliu 1978), altfel spus care contrazice și elimină asumțiunile acestuia (Blakemore 2000). Tipul reprezentat de *ci* este condiționat de formularea unei propoziții negative, căreia i se explicitează focusul și care e substituită prin corespondentul său afirmativ, prezentat ca adevărata intenție de enunțare a locutorului.

Existența lui *iar* este semnificativă în primul rând – cum a arătat deja Niculescu 1958 – în comparație cu situația din celelalte limbi romanice, dar și în plan tipologic mai general (se stabilește de obicei o apropiere, justificată istoric prin contact, cu limbile slave); e specifică mai ales realizarea respectivei relații semantice printr-o particulă conjuncțională specializată, după cum este caracteristică și frecvența în uz a acesteia, considerabil mai mare decât a altor conectori de contrast tematic existenți în diverse limbi (fr. *tandis que*, it. *mentre* etc.).

4. În descrierea conectorilor adversativi trebuie să se facă întotdeauna diferența clară între ceea ce indică un conector – forța sa proprie, conținutul procedural – și ceea ce aparține elementelor conectate, raportului dintre conținuturi. Conținuturi contrastante pot fi prezentate prin propoziții conectate adversativ (*Ion e gras, însă Dan e slab; Maria nu e acasă, ci la lucru*), dar și prin intermediul juxtapunerii (*Ion e gras, Dan e slab; Maria nu e acasă, e la lucru*) ca și prin asocierea cea mai generală – tipul copulativ – în care poate fi inclusă, în baza domeniului comun, și relația de contrast sau opoziție (*Ion e gras și Dan e slab*) și, prin schimbarea ordinii elementelor conectate, chiar corecția, în ipostaza de precizare suplimentară (*Maria e la lucru și nu acasă*). Așa-zisul „și adversativ”, prezent în mai multe gramatici și studii (GA I, 397, II, 249; Teiuș 1980: 117-119, Avram 1997: 280, 408 etc.), inclusiv sub eticheta „și opozitiv” (Irimia 1997: 321), indică doar una dintre valorile posibile, perfect legitime, ale copulativului (care are utilizări narative – succesiune, consecință – și non-narative: argumentative, de simultaneitate etc., cf.

Blakemore & Carston 1999, 2000). „Gradele” intensității semantice a opoziției sunt în genere determinate nu de conector, ci de raportul – infinit și imprevizibil – dintre conținuturile propoziționale asociate.

Exprimarea prin juxtapunere sau conectori copulativi nu este totuși posibilă în cazul raportului adversativ de *contrazicere a așteptărilor* (*E inteligent, dar n-a înțeles aluzia*); în absența conectorului adversativ cu sens procedural (*E inteligent și n-a înțeles aluzia; E inteligent, n-a înțeles aluzia*), acest raport se pierde total și nu poate fi recuperat nici măcar cu ajutorul mijloacelor suprasegmentale. Rolul procedural (de a oferi „instrucțiuni” de procesare a conținutului implicit) stabilește de altfel o diferență importantă între conectori: *dar* și *însă* sînt, în cea mai mare parte din utilizările lor, indici procedurali indispensabili, dar uneori pot funcționa și ca simple mărci de conectare; în vreme ce *ci* este în limba actuală o marcă de dezambiguizare a domeniului negației, de subliniere a unei relații semantic evidente, iar în limba veche pare să fi fost și o particulă prezentativă, emfatică; *iar* subliniază un contrast, dar nu produce inferențe.

5. Ni se pare extrem de util, în interpretarea conjuncțiilor, modelul nivelelor de incidență, propus de Sweetser 1990 și completat de Lang 2000⁵. Autorii în cauză constată că unii conectori se pot aplica: a) conținuturilor propoziționale (la nivel semantic), b) enunțurilor cu valoare de adevăr (la nivel epistemic) și c) actelor de limbaj (la nivel pragmatic). Modelul, foarte convingător pentru raporturile cauzale sau conclusive, e din păcate mai greu de aplicat tocmai la adversative. În vreme ce Sweetser 1990 se întrebă dacă în cazul adversativelor mai există un nivel pur semantic, sau dacă acesta nu e cumva absorbit de cel epistemic, Lang 2000 consideră ca fiind cert planul semantic, dar propune postularea unui plan suplimentar și transversal: al progresiei textuale sau al perspectivei discursive. Nici unul dintre cercetători nu pune însă la îndoială funcționarea adversativelor la nivelul pragmatic.

Considerăm că *dar* și *însă* funcționează la fel de bine la toate cele trei niveluri (incluzând progresia textuală în planul pragmatic) și că acest gen de analiză⁶ poate explica unele diferențe mari în comportamentul conectorilor:

(1)	E optimist, <i>dar</i> face declarații prudente.	(nivel semantic)
(2)	E optimist, <i>dar</i> nu are multe motive.	(nivel epistemic)
(3)	E optimist. <i>Dar</i> e chiar așa, sau se preface?	(nivel pragmatic)

În exemple de tipul (1), cele mai numeroase și având mai multe subtipuri pe care le vom discuta în continuare, opoziția se realizează la nivelul semantic al conținutului explicit și al implicațiilor. Tipul (2) creează un contrast între două operații epistemice ale locutorului: *constat* (că e optimist), *dar știu* (că nu are multe motive). Tipul (3) opune două acte de limbaj – o afirmație și întrebarea care îi contrazice presupunerea de adevăr.

6. În cele ce urmează, vom prezenta pe scurt comportamentul principalilor conectori argumentativi din română, stabilind subtipurile lor semantice și urmărind posibilitatea pe care o au de a funcționa la toate sau doar la unele din cele trei niveluri.

6.1. Dar / însă. Cele două conjuncții sunt perfect echivalente funcțional, cel puțin în utilizările lor semantice și epistemice. Diferențele apar la nivel pragmatic și în plan

stilistic. Ca marcă discursivă a surprizei, dezacordului etc., deci în ipostaza de conector pragmatic în dialog, se folosește aproape numai *dar* (mai ales în forma *da* '). Din punct de vedere stilistic, chiar în situațiile de echivalență semantică, *însă* este mai frecvent în limba cultă (Niculescu 1959, GA), deși nu este absent în graiuri (Teiuș 1980: 119-120 identifică prezența conjuncției mai ales în texte dialectale din Oltenia, Muntenia și Moldova). *Însă* se caracterizează prin libertatea de plasare la începutul, în interiorul sau la sfârșitul unității sintactice pe care o leagă de elementul precedent⁷: *E simpatic, însă nu inspiră încredere*; *E simpatic, nu inspiră însă încredere*; *E simpatic, nu inspiră încredere însă*, ceea ce pare să-i atribuie un rol suplimentar de reliefare, emfatare⁸. În româna actuală, intercalarea este mult mai frecventă decât plasarea inițială⁹.

Unitățile sintactice conectate adversativ sunt în mod caracteristic propoziții și fraze, enunțuri care pot funcționa argumentativ. Când nu este vorba de elipse, unitățile inferioare propoziției sunt oricum predicatii (attribute) sau circumstanțiale, unități de informație relativ independente: *Au descoperit o soluție simplă, dar ingenioasă*; *Mergem la Pitești, însă pe drumul vechi*. Foarte frecvente sunt întrebuițările textuale, în care conectorul adversativ leagă secvențe mari de text (fraze, paragrafe).

6.1.1. La nivel semantic, conectorul *dar* și echivalentul său *însă* au două utilizări principale: a) *contrazicerea așteptărilor* și b) *contrastul semantic orientat*.

6.1.1.1. Conectorii care marchează *contrazicerea așteptărilor* au orientare argumentativă clară (demonstrată de Anscombe, Ducrot 1977, Ducrot 1980, Moeschler, Reboul 1999: 261-262 ș.a.), reflectată de ireversibilitatea membrilor conectați. Se articulează astfel două puncte de vedere diferite (Schwenter 2002): primul membru introduce o afirmație cu rol de concesiune, pe care al doilea o contrazice, prezentând argumentul decisiv.

Există două posibilități principale de realizare a acestui raport¹⁰:

a) Membrul B introduce direct concluzia argumentării, care contrazice implicația A' a membrului A:

- (4) Plouă, *dar* plecăm în excursie.
(A) Plouă	<i>dar</i>		(B) plecăm în excursie.
↓	↗		
(A') [nu plecăm în excursie]			

Această structură este echivalabilă cu o secvență bimembră în care primul termen al raportului devine o propoziție concesivă (modalitate argumentativă diferită, prin care se anunță de la început irelevanța concesiunii și subordonarea ei față de concluzie): *Deși plouă, plecăm în excursie*.

b) Membrul B cuprinde o contra-afirmație, a cărei implicație B' contrazice implicația A' a membrului A; concluzia argumentării rămâne implicită (Sweetser 1990: 100):

- (5) Plouă, *dar* mie ploaia îmi place.
(A) Plouă	<i>dar</i>		(B) mie ploaia îmi place.
↓	↗	↘	↓
(A') [nu plecăm în excursie]			(B') [plecăm în excursie].

Acest tip de conectare nu poate fi transpus în tipar concesiv: **Deși plouă, mie ploaia îmi place.*

6.1.1.2. Contrastul semantic sau opoziția semantică (Lakoff 1971, Rudolph 1996), situația cea mai apropiată de definirea tradițională a raportului adversativ¹¹, presupune o opoziție evidentă între sensul propozițiilor (marcată adesea de paralelism sintactic și de antonimie lexicală: *Ion e bogat, dar Vasile e sărac; Mașina e aceeași, dar vopsită altfel; Această modă creează idei, dar distruge tradiții; Pe tine te aștept, dar pe el nu etc.*) și se caracterizează prin reversibilitate: *A dar B = B dar A.*

De fapt, între contrastul propriu-zis și contrazicerea așteptărilor nu există o separație clară, ci mai curând o oscilație aproape indecidabilă. Raportul dintre termeni poate fi considerat ca pură punere în contrast atunci când presupune o bază comună și permite stabilirea unui *integrator tematic comun* (Lang 1984). În cele mai multe cazuri, în măsura în care fiecare membru conduce către o concluzie argumentativă diferită, raportul se apropie însă de tipul caracterizat prin contrazicerea așteptărilor (situație în care nu mai putem vorbi de ireversibilitate: ordinea prezentării e semnificativă, al doilea argument fiind prezentat ca decisiv).

De aceea, utilizarea conectorilor *dar* și *însă* ar putea fi descrisă mai exact ca un raport de *contrast semantic orientat* (formulă de compromis între distincția din Lakoff 1971 și ipotezele școlii franceze asupra omniprezenței orientării argumentative).

Diferențele apar doar în context, în desfășurarea discursului, în funcție de structura tematică a acestuia și de intenția argumentativă a locutorului. Aceleași secvențe adversative:

(6a) Plouă la București, *dar* la Sinaia e soare.

(6b) La Sinaia e soare, *dar* la București plouă.

pot fi interpretate ca pură opoziție semantică sau ca secvență de contrazicere a așteptărilor. E vorba de opoziție semantică, permițând reversibilitatea, dacă discursul conduce în ambele cazuri – (6a) și (6b) – spre aceeași concluzie (de exemplu: „vremea e schimbătoare”). În schimb, dacă se produc unele implicații particularizate în contextul dat al comunicării (de tipul „sunt bucuros”; „sunt nervos”; „hai la Sinaia”; „nu mai plecăm la București” etc.), este evident că membrii raportului nu mai pot fi inversați și că nu mai este vorba de un pur raport de opoziție, ci mai curând de tipul indirect (b) al contrazicerii așteptărilor.

Contrastul pur nu ar trebui să admită echivalarea cu o structură concesivă; de altfel, chiar când este orientat argumentativ, contrastul pare să aparțină mai curând tipului non-concesiv, în care concluzia argumentării rămâne implicită. Parafrizarea printr-un raport concesiv este totuși posibilă în unele cazuri: *Deși la București plouă, la Sinaia e soare.*

6.1.2. La nivel epistemic, conjuncțiile *dar* și *însă* produc enunțuri care nu pot fi interpretate semantic nici prin contrazicerea așteptărilor, nici prin contrast, și care au mai curând aspectul unei relații „adversative inverse”¹²:

(7) Sunt nemulțumiți de rezultat, *dar* vina e a lor.

În acest caz, poate fi echivalată cu o concesivă propoziția a doua a raportului adversativ, nu prima: *Sunt nemulțumiți de rezultat, deși vina e a lor*; al doilea membru al raportului

indică o cauză a unei propoziții neexprimate, care intră în contrast cu primul membru („pentru că vina e a lor, nu trebuie să fie nemulțumiți”). Acest tip adversativ a fost descris, dintr-o altă perspectivă și doar pentru situațiile în care propoziția căreia i se indică o cauză este exprimată, de Stan 1988, ca un fenomen de „inversiune sintactică”. De fapt, se produce o ruptură de nivel, opoziția stabilindu-se în planul raționamentului, nu al faptelor: conectorul adversativ introduce o perspectivă nouă, cu altă sursă epistemică decât segmentul precedent. În româna actuală, pentru această utilizare epistemică este specializat conectorul *or* (v. infra).

6.1.3. La nivel pragmatic, se constată larga utilizare a conjuncției *dar* (mai ales în forma *da'*) cu funcție de marcă dialogală, plasată la începutul unei intervenții: *Da' tu cine ești?* Marca discursivă *da'* poate indica respingerea, surpriza, atitudinea polemică sau pur și simplu întreruperea unei expuneri printr-o întrebare:

- (8) - (...) Mai avea mi se pare un reșou, sau ce-avea, o lampă de-asta...
- *Da'* avea curent electric? (CORV 61)

În această ipostază limba actuală preferă în mod clar adversativul *dar* (*da'*), nesubstituibil prin *însă*. Și în monolog, *dar* poate avea funcții pur pragmatice, de marcă polemică a trecerii de la un act de limbaj la altul, de revenire la temă:

- (9) Îi iert eu, da nu-i iartă Dumnezeu! *Da* să nu uit, că e mai multe... (ER 87)

Nivelul pragmatic presupune articularea unor acte de limbaj diferite, de exemplu scuza și acuzația:

- (10) Nu vreau să jignesc pe nimeni, *dar* la noi nu există o discuție competentă despre dansul contemporan. (*Litere, Arte & Idei*, 10, 2004)

La acest nivel pragmatic ar putea fi plasat și *dar* narativ (valoare negată de Sweetser 1990, dar recunoscută de alții, de exemplu Teiuș 1980, Zafiu 2000 etc.), care marchează surpriza, modificarea unei stări anterioare. Totuși, *dar* narativ ar putea fi interpretat ca aparținând planului semantic (pentru că neagă așteptarea unei continuări a stării de lucruri deja existente); în viziunea lui Lang 2000, funcția sa tipică se realizează în planul continuității discursive. Oricum, utilizarea narativă a adversativului *dar* este asemănătoare cu cea a conectorului copulativ *și*; spre deosebire de acesta din urmă, *dar* accentuează nu continuitatea narativă, ci ruptura:

- (11) Iepurașul mergea liniștit prin pădure. *Dar* deodată în fața lui apăru lupul.

În contexte de acest tip, folosirea conjuncției *însă* nu este imposibilă, dar frecvența sa este cu siguranță mult mai redusă.

6.2. Ci. Conjuncția *ci* s-a specializat, în româna actuală, pentru nivelul semantic, la care îndeplinește rolul de *corecție polemică* a unei ipoteze negate. Nu este deci suficient să o descriem ca urmând unei propoziții negative; segmentul negativ poate intra la fel de bine în raporturi de corecție (12), de contrazicere a așteptărilor (13) sau de contrast tematic (14); doar corecția admite utilizarea conectorului *ci*:

- (12) Ion nu doarme, *ci* ascultă muzică.
(13) Ion nu doarme, *dar* a închis telefonul.
(14) Ion nu doarme, *iar* Maria nu ascultă muzică.

Rolul argumentativ al corecției este evident, fiind de altfel asociat cu cel al negației. Mișcarea de corecție nu poate fi imaginată ca pură raportare la o realitate extralingvistică, ci depinde de o opinie anterioară, afirmată sau presupusă¹³.

Corecția se realizează prin structuri sintactice diferite, după cum urmează unei negații totale sau parțiale¹⁴. În unele cazuri, „corectează” o negație totală, în care partea rematică e complexă:

(15) Nu urmărește interese personale, *ci* ajută pe oricine.

În alte situații, corecția precizează focusul unei negații totale (16a, 16b) sau apare în construcții deja focalizate, urmând unei negații parțiale (16c):

(16a) N-am așteptat trei ore în hol, *ci* două.

(16b) N-am așteptat trei ore în hol, *ci* afară.

(16c) Am așteptat trei ore nu în hol, *ci* afară.

Tipul corectiv nu poate fi echivalat cu o construcție concesivă, ci cel mult cu coordonarea copulativă dintre aserțiunea definitivă și negația punctului de vedere ipotetic; evident, se schimbă astfel ordinea de prezentare și ierarhizarea informației din enunț:

(17) Am așteptat trei ore afară, *și* nu în hol.

Elementele conectate într-un raport de tip corectiv pot cuprinde informații care contrastează în grade foarte diferite, de la opoziția lexicală (*Nu e deștept, ci complet prost*) la simpla diferență, chiar minimă (*Nu e inteligent, ci relativ isteț*). Ideea tradițională de „contrast maxim” nu corespunde opoziției dintre elemente, ci doar procedurii de substituire prin corecție (negativ-afirmativ).

Între variantele corecției intră și cea numită „metalingvistică”, prin care este negată și substituită doar o formă din primul membru al raportului: *Nu e „dăștept”, ci deștept*. Construcțiile de tipul: *Nu e inteligent, ci foarte inteligent* ilustrează o poziție intermediară între contrastul minimal al unor noțiuni cu grade apropiate de intensitate și corecția metalingvistică.

Corecția presupune în mod obligatoriu o temă comună, constantă; de aceea sunt imposibile construcții cu contrast tematic, de tipul: **Maria nu doarme, ci Ion veghează*.

Din punct de vedere sintactic, *ci* introduce în raportul adversativ fie o propoziție cu predicat exprimat (*Nu doarme, ci veghează*), fie o secvență care trebuie interpretată ca eliptică, fiind de polaritate diferită față de propoziția de bază (*Nu doarme bine, ci [doarme] agitat*). Un caz mai complicat e al corecției succesive unei negații parțiale (*Doarme nu bine, ci agitat*): tradițional, asemenea construcții sunt interpretate ca exemple de coordonare între părți de propoziție, tot așa cum se consideră că negația parțială nu modifică statutul pozitiv al propoziției; totuși, Stan 1989 le consideră pe drept cuvânt propoziții eliptice.

Fiind strâns legată de negație, corecția adversativă apare doar în interiorul frazei, izolarea artificială, stilistică a celui de-al doilea membru ducând foarte rar la apariția ei la început de enunț. În consecință, conectorul *ci* nu are rol textual-discursiv.

Conectorul specific nu poate de altfel să apară nici la nivelurile epistemic și pragmatic. Fenomenul nu este specific limbii române: Schwenter 2002 pleacă de la

observația că doar adversativele de contrazicere a așteptărilor (germ. *aber*, sp. *pero*) apar ca mărci discursive, în timp ce operatorii de corecție nu au această funcție; autorul încearcă să descopere în plan pragmatic elemente echivalente ale corecției adversative, considerând că în spaniolă acest rol revine conectorului *si*. Extinsă la română, o asemenea interpretare ar putea avea în vedere conectorul *ba*, care funcționează în primul rând la nivel pragmatic, ca marcă a contrazicerii. O secvență argumentativă corectivă cuprinzând construcția *nu... ci* în discursul monologic (18), se transpune în dialog în tiparul cu *ba* (19):

(18) [E un om cinstit.] Nu e un om cinstit, *ci* un simplu oportunist.

(19) – E un om cinstit.
– *Ba* e un simplu oportunist.

6.3. Iar. Conjunția *iar* – specializată în româna actuală pentru marcarea *contrastului tematic* – este, așa cum s-a sugerat, mai apropiată de copulative, pentru că stabilește o relație reversibilă și pentru că e omisibilă. Conectorul este echivalent cu locuțiunile care introduc circumstanțiale opozitive: *pe când, în vreme ce* etc.; ca și acestea, poate lipsi, pentru că simetria membrilor asociați și factori prozodici (intonație, pauză, accent frastic) marchează oricum contrastul. Prin intermediul conjuncției *iar* se emfatează *contrastul semantic neorientat*, care nu conduce spre o concluzie relevantă; orientarea argumentativă deosebește conectorul de *dar* și *însă*, la care contrastul semantic tinde să fie orientat; emfatarea contrastului o diferențiază de copulativ:

(20a) Afară e frig, *iar* în sală e cald.

(20b) Afară e frig, *dar* în sală e cald.

(20c) Afară e frig *și* în sală e cald.

(20d) Afară e frig, în sală e cald.

Diferențele între exemple sunt evidente: în (20a), contrastul neorientat permite atât o integrare tematică cu premisele reversibile (de exemplu: *Afară e frig, iar în sală e cald.* > *Nicăieri nu-i bine; și: În sală e cald, iar afară e frig.* > *Nicăieri nu-i bine*), cât și o orientare argumentativă la care nu contribuie nici conectorul *iar*, nici ordinea conectării, decisiv fiind contextul mai larg, în primul rând conținutul strict al concluziei: *Afară e frig, iar în sală e cald.* > *E mai bine să stăm în sală; dar și: În sală e cald, iar afară e frig, E mai bine să stăm în sală.* În (20b), e posibilă integrarea și deci reversibilitatea, dar interpretarea tinde spre orientare și spre ordinea ireversibilă: *Afară e frig, dar în sală e cald. E mai bine să stăm în sală; ?În sală e cald, dar afară e frig. E mai bine să stăm în sală.* Conectarea copulativă (20c) favorizează integrarea semantică, iar juxtapunerea (20d) subliniază orientarea argumentativă, dar nici una din structuri nu exclude interpretarea concurentă.

În diferențierea valorilor, contează exclusiv sensul enunțurilor. Dacă acestea conțin elemente clar opuse, ca în exemplele de mai sus, ideea de contrast se va accentua, indiferent de conjuncție (sau de absența ei). În alte cazuri, opoziția poate fi mult mai puțin marcată lexical: *Afară plouă, iar noi ascultăm muzică.*

Indiferent în ce categorie e inclusă (copulative / adversative), importantă e funcția specială și foarte precisă pe care o îndeplinește în limba română actuală conjuncția *iar*: ea

nu marchează numai contrastul semantic ci, mai precis, contrastul *tematic* (Zafiu 2000). De obicei temele sunt reprezentate de subiecte, iar asociind enunțuri cu subiecte diferite:

(21) Dan doarme, *iar* Maria citește.

Conectorul nu poate contrasta teme asociate aceleiași teme; nu este deci posibilă folosirea lui *iar* în situații de conservare a temei (de exemplu, de conservare a identității referențiale a subiectului prin anafora zero): **Dan doarme, iar e agitat*. De altfel, exemplul anterior poate fi exclus și printr-o regulă de uz mai generală (cf. Avram 1997: 281): *iar* nu acceptă să fie urmat de o formă verbală predicativă (pentru că poziția de contrast este în imediata sa vecinătate, iar predicatul este totdeauna rematic): **Doarme Dan, iar citește Maria*.

E însă perfect valabilă folosirea conjuncției cu teme (în poziție de contrast) caracterizate prin nonidentitate anaforică-referențială: *Dan doarme, iar somnul lui e agitat; Oamenii buni sunt simpatici, iar cei răi inspiră milă*.

În alte cazuri, tema poate fi chiar circumstanțialul, sau poate să îl cuprindă; e ceea ce explică perfectă normalitate a enunțurilor următoare, în care subiectul este comun, dar contrastul se realizează între secvențe tematice temporale sau spațiale, explicite ca în (22) – *ieri / azi* – sau cu un membru implicit, ca în (23) – [*mai întâi*] / *apoi*:

(22) Ieri am fost la Sinaia, *iar* azi m-am întors la București.

(23) Dan a fost la Sinaia, *iar* apoi la Breaza.

Regulile de uz ale conjuncției *iar* sunt foarte clare și coerente: conjuncția leagă exclusiv propoziții (pentru că doar acestea au component tematic) și nu poate fi urmată imediat de predicat, în poziția de contrast (pentru că predicatul e tipic rematic). Contrastul tematic e un caz special al contrastului semantic neorientat (reversibil).

Conectorul *iar* nu poate apărea singur la nivel epistemic și pragmatic; e posibilă cel mult asocierea sa, pentru a face „saltul de nivel”, cu un anaforic: *E optimist, iar asta mă miră; (?) E optimist, iar asta să faci și tu!* În aceste situații, contrastul elementelor conectate este extrem de redus.

6.4. Conectorul neologicistic *or*, a cărui încadrare morfologică (conjuncție sau adverb) a fost excesiv discutată în gramaticile românești din ultimele decenii și în contribuții speciale (Avram 1983) păstrează în genere valorile sale din limba din care a fost împrumutat (franceza). Este evident că, în ciuda percepției unei valori de contrast (pe care de altfel o au și alte mărci argumentative nediscutate de tradiția gramaticală: *de fapt, în fond, în realitate* etc.), conectorul nu poate substitui o conjuncție adversativă în folosirile obișnuite ale acesteia. Specificul său este de a introduce o obiecție care nu anulează așteptările create de propoziția anterioară, schimbând doar perspectiva. *Or* se plasează la nivel epistemic („știm că...”) sau pragmatic („spunem că”, „întrebăm dacă”):

(24) E foarte optimist. *Or*, optimismul e riscant.

(25) E foarte optimist. *Or*, întrebarea e dacă are sau nu dreptate?

Spre deosebire de adversativele discutate mai sus, *or* nu poate apărea la nivelul semantic, al conținutului propozițional.

7. Este desigur insuficient a lua în discuție doar valorile – destul de bine delimitate – ale principalilor conectori adversativi românești din sistemul limbii standard actuale. E știut că unele specializări s-au impus în timp, că situația din limba veche era diferită. De fapt, cheștiunea evoluției sensurilor procedurale și a mărcilor discursive e una foarte interesantă și din perspectivă tipologică: se presupune că aceleași mecanisme sau tendințe conduc în timp, în limbi diferite, la selecția anumitor elemente și funcții similare.

Originea și evoluția conjuncțiilor adversative românești e un subiect, așa cum am arătat de la început, plin de necunoscute. Lansăm aici doar câteva ipoteze, care se cer dovedite sau infirmate prin cercetări aprofundate: ele privesc relația adversativ-concluziv, precum și sensul de evoluție a conectorilor prin trecerea dinspre nivelul pragmatic spre cel semantic.

a) În limba mai veche și până târziu, *dar* are și valoare concluzivă, păstrată de altfel în compusul *așadar*. O funcție asemănătoare are *ci* (*ce*), cf. DA, chiar în contexte în care i s-a presupus prea ușor o valoare adversativă. De fapt, *ce* apare foarte adesea în textele vechi cu o valoare generală de prezentativ, de marcă emfatică, de semnal pragmatic:

(26) Iată-i locul unde puseră el. *Ce* vă duceți, spuneți ucenicilor lui și lu Pătru că va merge înaintea voastră în Galilei. (CT 41). O, vai de noi, cine ne va scoate den mîna acestui tiranu! *Ci* dreptu aceaia una mulțemim lu Dumnezeu, căce v-au scosu Dumnezeu den mîna acesti tiranu. (DÎRS XVI 112; anul 1599)

Oricum, relația dintre adversativ și concluziv nu este una banală; este necesar ca ea să fie lămurită din perspectivă tipologică.

b) Probleme interesante pune și relația dintre valoarea semantică și cea pragmatică. În textele din secolul al XVI-lea, *dar* apare fie ca element concluziv, postpus, fie – în poziție inițială – ca un conector pragmatic, specific pentru interogative. De aceea și este tratat de unii istorici ai limbii doar ca adverb, iar existența sa în primele texte românești este adesea ignorată (v. *supra*, nota 2). De fapt, în textele vechi *dar* funcționează ca marcă discursivă de ruptură, la nivelul conectării actelor de limbaj, exact ca în limba actuală (cu valoarea din „*da*’ de ce?”, descrisă supra, 6.1.3):

(27) *Dară* ceia ce ardu în focu pînă în creștetu? (CS, 20v/14). *Dară* derep ce le-au dat afară? (CS 100v/5). *Dară* cum să mă asculte Faraon? (PO 196/7). *Dară* cine va curăți păcatele lui? (CC 48). *Dară* nu vezi ce facu, că nu se delungă, zice, de necurăție? (CC 323)

Această situație ar părea sa sugereze că evoluția conectorului s-a produs în sens invers față de direcția presupusă de teoriile „subiectificării” (Traugott 1989), care demonstrează trecerea în timp de la descrierea obiectivă a lumii către valorile textuale, discursive, pragmatice, raportate la locutor. Explicațiile în genere admise pentru *ci* (*ce*) și *însă* (care ar fi de origine pronominală, deci anaforică) nu au fost niciodată dovedite în mod suficient de convingător, nici susținute prin comparația cu eventuale cazuri similare din alte limbi. Tot ce putem constata, pentru perioada pentru care dispunem de texte, este trecerea unor elemente (*dar* și *ci* – în ipoteza noastră, un prezentativ, semnal de ruptură) dinspre nivelul pragmatic către cel semantic. De fapt și *iar* are în limba veche construcții

azi imposibile (v. Bîtea 1988), în care nu contrastează teme ci indică o ruptură în plan discursiv – „*Iară se cade a tot omul bine să viețuiască...*” (CC 24), – ceea ce ar sugera o evoluție similară.

8. Principalele adversative ale limbii române actuale alcătuiesc așadar un sistem complex, în care s-au produs specializări pentru anumite valori și nivele de incidență. Româna standard are un conector specific pentru corecție în plan semantic (*ci*), doi conectori pentru contrast semantic orientat și contrazicere a așteptărilor (*dar* și *însă*); dintre aceștia, doar *dar* apare la toate nivelurile, în timp ce *însă*, cu topică liberă, nu are și rol de marcă pragmatică în dialog. Corecției îi corespunde în plan pragmatic marca de contrazicere dialogală *ba*; neologicul *or* este tipic pentru conectarea la nivel epistemic. În fine, *iar* este specializat pentru un subtip de contrast semantic neorientat: contrastul tematic. Descrierea inventarului ar trebui completată cu cea a celorlalte adversative – *numai că*, *doar că* etc. – și prin urmărirea distribuției stilistice a elementelor sale (în funcție de tipul de text și de registru). Din punct de vedere istoric, rămâne de dovedit ipoteza tendinței de trecere de la funcționarea la nivel pragmatic către specializarea la nivel semantic.

NOTE

¹ Vezi D. Eustatievici, *Gramatica românească* [1757], ed. N.A. Ursu, București, Editura Științifică, 1969, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* [1780, 1805], ed. M. Zdrenghea, Cluj-Napoca, Dacia, 1980, C. Diaconovici-Loga, *Gramatică românească* [1822], ed. Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, Timișoara, Facla, 1973, Ion Heliade Rădulescu, *Gramatică românească* [1828], ed. Valeria Guțu Romalo, București, Eminescu, 1980, Timotei Cipariu, *Opere*, II [1855, 1869-1877], ed. C.-G. Pamfil, București, Editura Academiei Române, 1992, H. Tiktin, *Gramatica română*, Iași, 1891 (1895, 1945), Al. Philippide, *Gramatică elementară a limbii române*, Iași, Kuppermann, 1897, Al. Rosetti, *Gramatica limbii române*, București, Universul, 1943 etc.

² La originea acestei opinii stă Densusianu, care îl consideră pe *dară* din textele secolului al XVI-lea doar adverb interogativ: *dară* “est-ce-que?” (Ovid Densusianu, *Opere*, II, *Histoire de la langue roumaine*, ed. B. Cazacu, V. Rusu, I. Șerb, București, Editura Minerva, 1975, p. 594). La Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, ed. a II-a, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, *dar(ă)* nu apare deloc. În Florica Dimitrescu (coord.), *Istoria limbii române. Fonetică, morfosintaxă, lexic*, București, Editura didactică și pedagogică, 1978, se consideră că: „*dar* (...) este o creație târzie a dialectului dacoromân, ulterioră, probabil, sec. al XVI-lea” (p. 362), iar C. Frâncu, în I. Gheție (coord.), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, București, Editura Academiei Române, 1997: 161 afirmă: „Coordonarea adversativă cu *dar(ă)* nu a fost întâlnită în textele cercetate”. Totuși, exemplificări ale lui *dar* în textele vechi sunt discutate de Dumitrescu 1979, Todi 2001: 120-121, 193-198.

³ Vezi DA, DER, Niculescu 1965, Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967. Etimologiile curente nu sunt repute în discuție în lucrările mai recente: Goția 1984, Elena Dragoș, *Elemente de sintaxă istorică românească*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995, p. 122, Merlan 2001.

⁴ Pentru diversitatea și fluctuațiile terminologiei adversativelor din diverse limbi, v. Rudolf 1996. Melander 1916 și unele gramatici romanice vorbesc de valoare *restrictivă* sau de modificare (tipul *dar*) și valoare de *excludere* (tipul *ci*). Termenii engl. *Contrast* și *Correction* (germ. *Kontrast*/*Korrektur*) au fost impuși de Lang 1984 și se bucură de o popularitate destul de mare; v. și proiectul de cercetare tipologică *Kontrast / Korrektur* (www.uni-leipzig.de/~kontrast/kontrast.html).

⁵ Am încercat să sugerăm avantajele aplicării modelului în articolul *coordonare*, în Sala 2001.

⁶ Această analiză e compatibilă cu modelul de interpretare propus de Stan 1988, 1989, care presupune elipsa unor verbe epistemice sau de declarație, lexicalizând și parafrazând astfel trecerile dintre planuri.

⁷ Din acest punct de vedere, perechea *dar / însă* e comparabilă cu adversativele *ma / però* din italiană: *però* caracterizându-se, ca și *însă*, prin libertatea de plasare.

⁸ Cf. Spiță 2003: „Si notre analyse est juste, il en résulte que, lorsqu’il est placé à l’intérieur de Q, le connecteur *însă* signale deux opérations: l’inversion argumentative et, en même temps, la mise en évidence de l’élément responsable de la supériorité argumentative de Q par rapport à P” (p. 253).

⁹ Din primele 50 de apariții ale conjuncției *însă* în romanul lui Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, doar 2 sunt la început de propoziție. În Gabriel Liiceanu, *Jurnalul de la Păltiniș*, din primele 50 de apariții ale conjuncției apar în poziție inițială ceva mai multe – 14 – dar raportul rămâne net favorabil celor intercalate. (Verificarea ad-hoc a fost făcută pe versiuni electronice ale textelor).

¹⁰ Reprezentările schematice folosite în text preiau modelul „careului argumentativ” propus de Moeschler (cf. Moeschler & Reboul 1999: 161, Spiță 2003: 129).

¹¹ Pentru Sweetser 1990, nivelul e în acest caz tot epistemic: ține de interpretare, nu de o opoziție reală, naturală.

¹² Denumirea e construită prin analogie cu „cauzala inversă”, care exprimă de fapt o cauzalitate la nivel epistemic: *E bolnav, căci a stat acasă* oferă o cauză („constat că a stat acasă”) pentru deducția „e bolnav”. V. și noțiunea de *contraargumentativă* la Drașoveanu 1981.

¹³ Este puțin plauzibilă situația în care cineva ar scoate capul pe fereastră și ar constata, în fața vremii frumoase: „Nu plouă, ci e soare”; a produce un astfel de enunț ar însemna oricum a polemiza cu aserțiunea „Plouă”, existentă în context sau în conștiința locutorului.

¹⁴ Pentru relația dintre negație, focalizare și structurile adversative de corecție, v. Adamíková 2003, precum și alte cercetări din cadrul proiectului german *Kontrast / Korrektur*, citat *supra*, în nota 4.

BIBLIOGRAFIE

- ADAMÍKOVÁ, Marcela, 2003: “Sentential negation and focus in slovak adversative constructions”, în Peter Kosta, Joanna Blaszczak, Jen Frasek, Ljudmila Geist & Marzena Żygis (eds.), *Investigations into Formal Slavic Linguistics*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2003, p. 157-168.
- ANSCOMBRE, J.-C., DUCROT, O., 1977: „Deux *mais* en français?”, în *Lingua*, 43 (1977), p. 23-40.
- AVRAM, Mioara, 1983: „Coordonarea prin *or* în limba română”, în *Limba română*, XXXII (1983), 5, p. 445-453.
- AVRAM, Mioara, 1997: *Gramatica pentru toți*, ediția a II-a, București, Humanitas (ed. I: 1986).
- BÎTEA, Ioan. N., 1987: „Noi structuri adversative”, în *Limba română*, XXXVI (1987), 6, p. 497-504.
- BÎTEA, Ioan. N., 1988: „Conjuncția *iar* în limba română contemporană”, în *Limba română*, XXXVII (1988), 1, p. 21-28.
- BLAKEMORE, Diane, 1989: “Denial and contrast: A relevance theoretic analysis of ‘but’”, în *Linguistics and Philosophy*, 12 (1989), p. 15-37.
- BLAKEMORE, Diane, 2000: “Indicators and procedures: *nevertheless* and *but*”, în *Journal of Linguistics*, 36 (2000), p. 463-486.
- BLAKEMORE, Diane, CARSTON, Robyn, 1999: “The pragmatics of *and*-conjunctions: the non-narrative cases”, în *UCL Working Papers in Linguistics*, 11 (1999), p. 1-20.
- CARABULEA, Elena, 1966: „Coordonarea părților de propoziție”, în GA, II, p. 212-225.
- CASTELNOVO, Walter 1995: “*Ora* as a perspective adverb”, în Pier Marco Bertinetto, Valentina Bianchi, James Higginbotham, Mario Squartini (eds.), *Temporal Reference, Aspect and Actionality*. Vol. 1: *Semantic and Syntactic Perspectives*, Torino, Rosenberg & Sellier, 1995, p. 237-253.

- CIOMPEC, Georgeta, 1974: „Conjuncția”, în Ion Coteanu (coord.), *Limba română contemporană*, I, București. Editura Didactică și Pedagogică, 1974, p. 305-318.
- CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, Gh., 2001: *Gramatica limbii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- COSTĂCHESCU, Adriana, 1995: „La relation adversative en italien et en roumain” în Coman Lupu, Lorenzo Renzi (eds.), *Studi romeni e romanzi*, Padova, Unipress, 1995, p. 464-490.
- DIMITRIU, Corneliu, 1999: *Tratat de gramatică a limbii române. Morfologia*, Iași, Institutul European.
- DRAGOMIRESCU, Gh.N., 1939: *Sintaxa propozițiilor independente cu privire specială asupra coordonatelor adversative comparate cu subordonata concesivă*, Brașov, Astra.
- DRAGOMIRESCU, Gh.N., 1941: „Essai d'une classification stylistique des phrases adversatives roumaines”, în *Langue et Littérature*, I (1941), 2, p. 222-259.
- DRAȘOVEANU, D.D., 1981: „Cauzala argumentativă”, în *Cercetări de lingvistică*, XXVI (1981), 2, p. 143-147.
- DUCROT, Oswald ș.a., 1980: *Les mots du discours*, Paris, Minuit.
- DUMITRESCU, Suzana Carmen, 1979: *Coordonarea prin joncțiune în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- GOȚIA, Anton, 1984: „Din istoricul conjuncției însă”, în *Cercetări de lingvistică*, XXIX (1984), 1, p. 17-20.
- IORDAN, Iorgu, GUȚU ROMALO, Valeria, NICULESCU, Alexandru, 1967: *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică.
- IORDAN, Iorgu, ROBU, Vladimir, 1978: *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- IRIMIA, Dumitru, 1987: „Coordonare opozitivă”, în *Analele științifice ale Universității „Al.I. Cuza” din Iași, serie nouă. Secțiunea III e. Lingvistică*, 33 (1987), p. 41-46.
- IRIMIA, Dumitru, 1997: *Gramatica limbii române. Morfologie, sintaxă*, Iași, Polirom.
- LAKOFF, Robin, 1971: “If's, and's, and but's about Conjunction”, în Charles J. Fillmore, D. Terence Langendoen (eds.), *Studies in Linguistic Semantics*, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1971, p. 114-149.
- LANG, Ewald, 1984: *The semantics of coordination*, Amsterdam, John Benjamins.
- LANG, Ewald, 2000: “Adversative Connectors on Distinct Levels of Discourse: A Re-examination of Eve Sweetser's Three-level Approach”, în Elizabeth Couper-Kuhlen, Bernd Kortmann (eds.), *Cause – Condition – Concession – Contrast, Cognitive and Discourse Perspective*, Berlin-New York, Mouton de Gruyter, 2000, p. 235-256.
- MANOLIU-MANEA, Maria, 1993: *Gramatică, pragmasemantică și discurs*, București, Editura Litera.
- MELANDER, J., 1916: *Etude sur magis et les expressions adversatives dans les langues romanes*, thèse pour le doctorat, Upsal, Amquist & Wiksell.
- MERLAN, Aurelia, 2001: *Sintaxa limbii române. Relații sintactice și conectori*, Iași, Editura Universității „Al.I. uza”.
- MITRAN, Mircea, 1966: „Coordonarea”, în GA, II, p. 240-253
- MOESCHLER, Jacques, REBOUL, Anne, 1999: *Dicționar enciclopedic de pragmatică* (trad. rom.), Cluj, Echinox (ed. orig.: 1994).
- NICULESCU, Alexandru, 1958: „Observații asupra conjuncțiilor adversative fundamentale în limbile romanice. Conjuncția adversativ-copulativă”, în Boris Cazacu ș.a. (coord.), *Omagiu lui Iorgu Jordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, Editura Academiei, 1958, p. 633-637.
- NICULESCU, Alexandru, 1965: *Individualitatea limbii române între limbile romanice. Contribuții gramaticale*, București, Editura Științifică.
- OCHEȘEANU, Rodica, 1966: „Conjuncția”, în GA, I, p. 383-420.

- RUDOLPH, Elisabeth, 1996: *Contrast. Adversative and Concessive Relations and their Expressions in English, German, Spanish, Portuguese on Sentence and Text Level*, Berlin – New York, Walter de Gruyter.
- SALA, Marius (coord.), 2001: *Enciclopedia limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- SCHIFFRIN, Deborah, 1987: *Discourse markers*, Cambridge, Cambridge University Press.
- SCHWENTER, Scott A., 2002: "Discourse markers and the PA/SN distinction", în *Journal of Linguistics*, 38 (2002), p. 43-69.
- SPITĂ, Doina Paula, 2003: *Les connecteurs en français et en roumain. Plans d'organisation du discours*, Iași, Institutul European.
- STAN, Camelia, 1988: „Construcții adversative cu inversiune sintactică în limba română contemporană”, în *Studii și cercetări lingvistice*, XXXIX (1988), 2, p. 151-155.
- STAN, Camelia, 1989: „Relația de coordonare prin conjuncția *ci* în română (tipuri sintactico-semantică)”, în *Studii și cercetări lingvistice*, XL (1989), 3, p. 309-313.
- ȘTEFĂNESCU, Ariadna, 1998: *Conectori pragmatici*, teză de doctorat, Universitatea din București, Facultatea de Litere.
- SWEETSER, Eve, 1990: *From etymology to pragmatics*, Cambridge, Cambridge University Press.
- TEIUȘ, Sabina, 1980: *Coordonarea în vorbirea populară românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- TODI, Aida, 2001: *Elemente de sintaxă românească veche*, Pitești, Editura Paralela 45.
- TRANDAFIR, Gh.D., 1986: „Observații asupra coordonării”, I-II, în *Limba română*, XXXV (1986), 5, p. 391-400; 6, p. 474-483.
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs, 1989: "On the rise of epistemic meanings in English: An example of subjectification in semantic change", în *Language*, 57 (1989), p. 33-65.
- VASILIU, Emanuel, 1978: *Preliminarii logice la semantica frazei*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- ZAFIU, Rodica, 2000: *Narațiune și poezie*, București, All.

SURSE ȘI ABREVIERI

- CC = Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, ed. Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, București, Socec & Co., 1914.
- CORV = Laurenția Dascălu Jinga, *Corpus de română vorbită (CORV). Eșantioane*, București, Oscar Print, 2002.
- CS = *Codex Sturdzanus*, ed. Gh. Chivu, București, Editura Academiei Române, 1993.
- CT = Coresi, *Tâlcul evangheliilor și Molitevnice rumânesc*, ed. Vladimir Drimba, București, Editura Academiei Române, 1998.
- ER = Irina Nicolau & Theodor Nițu (eds.), *Povestea Elisabetei Rizea din Nucșoara. Mărturia lui Cornel Drăgoi*, București, Humanitas, 1993.
- GA = *Gramatica limbii române*, coord. Al. Graur, I-II, ed. a II-a, București, Editura Academiei, 1966.
- DA = *Dicționarul limbii române*, tomurile I și II (literele A-C, D-de, F-J, L-Iojniță), București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea; Universul, 1907-1949.
- DER = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum I.O., 2001.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române* (coord.: Ion Coteanu, Lucreția Mareș), București, Univers Enciclopedic, 1996.

- DÎRS XVI = *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gh. Chivu, M. Georgescu, M. Ioniță, Al. Mareș, Al. Roman-Moraru, introducere de Al. Mareș, București, Editura Academiei, 1979.
- PO = *Palia de la Orăștie, 1581-1582*, ed. Viorica Pamfil, București, Editura Academiei, 1968.

LES CONJONCTIONS ADVERSATIVES DU ROUMAIN: TYPOLOGIE ET NIVEAUX D'INCIDENCE

Résumé

L'article propose, dans une perspective typologique, une description des principaux connecteurs adversatifs roumains, ainsi que des valeurs et des fonctions que ceux-ci actualisent par rapport au contexte. L'auteur utilise dans l'interprétation le modèle des différents niveaux d'incidence discursive proposé par Sweetser 1990: sémantique (du contenu), épistémique (modal), et pragmatique. La tradition de la grammaire roumaine a perpétué un modèle qui organise les conjonctions adversatives selon trois degrés d'intensité; l'auteur se propose de démontrer qu'il est possible de conserver ces trois types (d'ailleurs, il s'agit de conjonctions qui n'acceptent pas la substitution réciproque), mais pas l'idée d'une hiérarchie de l'« intensité adversative ». Deux traits de l'inventaire des adversatifs roumains apparaissent comme particulièrement pertinents du point de vue typologique : a) l'existence de connecteurs différents du type PA (contraste) vs. SN (correction): *dar*, *însă* vs. *nu...ci*; b) l'apparition d'une conjonction spécialisée pour le contraste thématique (*iar*). On constate aussi la spécialisation des conjonctions en fonction des divers niveaux d'incidence: la synonymie quasi-parfaite entre *dar* et *însă* cesse au niveau pragmatique, où *dar* a des fonctions (de marque dialogique) que *însă* ne réalise pas; *ci* a comme équivalent dialogique (marque de contradiction) le connecteur *ba*; l'emprunt récent *or* fonctionne exclusivement au niveau épistémique. Enfin, *iar* a des limitations d'usage très spéciales (impossibilité d'être suivi immédiatement par un prédicat, entité non-thématique). Par ailleurs, l'auteur souligne la nécessité d'approfondir aussi l'étude diachronique de ces connecteurs; leur histoire semble suggérer une liaison entre la valeur conclusive et la fonction adversative (*ce*, *ci*, *dar*) et illustrer une tendance (en quelque sorte contraire au phénomène, plus largement connu, de la „subjectification”) de passer du niveau pragmatique (connexion entre les actes de langage) au niveau du contenu sémantique.